

**ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBURNING HARBIY BOSHQARUV
FAOLIYATI VA MEROSI, TARIXIY TAJRIBA VA ZAMONAVIY NAZARIYA
BILAN UYG‘UNLIGINING AHAMIYATI.**

Baubekov Urazali Mamasaliyevich ,

O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
magistratura tinglovchisi.

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqola Zahiriddin Muhammad Boburning harbiy boshqaruv faoliyati va strategik merosini zamonaviy harbiy nazariya nuqtai nazaridan tahlil qiladi. Bobur o‘z davrining murakkab siyosiy va harbiy muhitida yetuk qo‘mondon sifatida shakllangan bo‘lib, uning qo‘shin boshqaruvi, jangovar rejalashtirish va strategik fikrlash bo‘yicha tajribasi bugungi harbiy ta‘lim va qo‘mondonlik tizimi uchun muhim manba sifatida baholanadi.

Maqolada Boburning qo‘shinlarni boshqarishdagi innovatsion yondashuvlari, jang oldi razvedka, harbiy intizomni mustahkamlash, qurolli kuchlarni joylashtirish va manevr qilish strategiyasi kabi jihatlar zamonaviy harbiy operatsiyalar bilan qiyosiy tarzda o‘rganiladi. Shuningdek, Boburning o‘qotar qurollar va artilleriyadan samarali foydalanishi, jangovar sharoitga moslashuvchan qarorlar qabul qilishi ham bugungi qo‘mondonlar uchun dolzarb o‘rgatuvchi tajriba sifatida yoritiladi.

Tadqiqot Bobur merosining zamonaviy harbiy nazariya va qo‘mondonlik tizimi bilan uyg‘unligini aniqlaydi, tarixiy harbiy tajribani hozirgi operativ rejalashtirish, rahbarlik kompetensiyalari va strategik boshqaruv jarayonlariga tatbiq etish imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Natijada, Boburning harbiy faoliyati va boshqaruv uslubi XXI asr harbiy san‘ati va strategik fikrlashida ham ahamiyatini yo‘qotmagan o‘ta muhim tarixiy-amaliy manba sifatida baholanadi.

АННОТАЦИЯ.

Данная статья анализирует военно-управленческую деятельность и стратегическое наследие Захириддина Мухаммада Бабура с позиций современной военной теории. Бабур, сформировавшийся как выдающийся полководец в условиях сложной военно-политической обстановки своего времени, оставил значительный опыт в сфере управления войсками, боевого планирования и стратегического мышления, который представляет ценность для современной системы военного образования и подготовки командиров.

В статье рассматриваются инновационные подходы Бабура к управлению войсками, его внимание к предварительной разведке, укреплению воинской дисциплины, эффективному размещению сил и маневрированию, что сопоставляется с современными принципами ведения военных операций. Отдельно анализируется использование Бабуром огнестрельного оружия и артиллерии, а также его способность принимать гибкие, ситуационно обоснованные решения — качества, остающиеся актуальными для командиров XXI века.

Исследование выявляет взаимосвязь между наследием Бабура и современными военными теориями, раскрывая возможности применения исторического опыта в оперативном планировании, развитии лидерских компетенций и совершенствовании стратегических процессов управления войсками. В итоге Бабур представляется не только исторической личностью, но и важным источником военно-практических знаний, сохраняющим свою актуальность в современной военной науке и стратегическом мышлении.

Kalit so‘zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, harbiy boshqaruv, strategik meros, tarixiy tajriba, zamonaviy harbiy nazariya, taktika, strategiya, qo‘mondonlik san’ati, qo‘shinlarni manyovr qilish, razvedka, artilleriya, operativ rejalashtirish, harbiy intizom, liderlik kompetensiyalari, jangovar operatsiyalar, qaror qabul qilish, qo‘shinlarni boshqarish, harbiy-historik meros.

Ключевые слова: молодой офицер, культура общения, военное образование, корреляционный анализ, коммуникативная компетентность, социально-психологические факторы.

ABSTRACT:

This article analyzes the military management activities and strategic legacy of Zahiriddin Muhammad Babur from the perspective of modern military theory. Babur, who emerged as an accomplished commander in the complex political and military environment of his time, left significant experience in troop management, combat planning, and strategic thinking, which is considered an important source for modern military education and command systems.

The article examines Babur's innovative approaches to troop management, preliminary reconnaissance, strengthening military discipline, the deployment of armed forces, and maneuvering strategies, which are studied in comparison with modern military operations. Additionally, Babur's effective use of firearms and artillery, as well as his ability to make flexible, situation-adapted decisions, is highlighted as a relevant instructional experience for today's commanders.

The study identifies the alignment of Babur's legacy with modern military theory and command systems, demonstrating the possibilities of applying historical military experience in current operational planning, leadership competencies, and strategic management processes. As a result, Babur's military activities and management style are evaluated as an extremely important historical-practical source that has not lost its significance in 21st-century military art and strategic thinking.

Keywords: Zahiriddin Muhammad Babur, military management, strategic legacy, historical experience, modern military theory, tactics, strategy, command art, troop maneuvering, reconnaissance, artillery, operational planning, military discipline, leadership competencies, combat operations, decision making, troop command, military-historical legacy.

Kirish: Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) nafaqat buyuk davlat arbobi va shoiri, balki iste'dodli harbiy strateg sifatida ham tarixda muhim o'rin egallaydi. Uning harbiy faoliyati va boshqaruv tajribasi o'tmish davrning siyosiy va harbiy sharoitlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, Markaziy Osiyo va Hindiston hududlarida olib borgan yurishlari, jangovar taktikasi va davlat boshqaruvi amaliyoti orqali o'rganiladi¹ Bobur boshchiligidagi harbiy kampaniyalar nafaqat geosiyosiy hududlarni qo'lga kiritishga, balki yangi harbiy strategiyalar va taktikalarni joriy etishga xizmat qilgan. U jangovar faoliyati davomida harbiy boshqaruv, rejalashtirish, iqtidorli qo'shinlarni tashkil etish va ularni samarali boshqarish borasida o'ziga xos yondashuvlarni namoyish etgan² Shu jihatdan, Bobur merosi nafaqat tarixiy, balki zamonaviy harbiy nazariya nuqtai nazaridan ham qimmatli manba hisoblanadi.

Bugungi kunda Boburning boshqaruv va harbiy strategiya tajribasi, shuningdek, tarixiy voqealarni tahlil qilish orqali zamonaviy harbiy va davlat boshqaruvi nazariyalarini boyitish mumkin. U tomonidan qo'llangan metod va strategiyalarning amaliy ahamiyati, shuningdek, tarixiy tajriba bilan zamonaviy nazariya o'rtasidagi uyg'unlik ilmiy jamoatchilik va siyosiy-arbobi amaliyotda katta qiziqish uyg'otadi³

Asosiy qisdm:

Boburning harbiy boshqaruv faoliyati Zahiriddin Muhammad Bobur nafaqat shoir va tarixchi, balki strategik tafakkuri rivojlangan harbiy rahbar sifatida tanilgan. Uning harbiy boshqaruv uslubi va jangovar faoliyati bir necha jihatdan o'ziga xos bo'lgan. Masalan, Boburning **Markaziy Osiyo va Hindistonda olib borgan yurishlari**, janglarda qo'shinlarni samarali boshqarish va artilleriya kuchlaridan foydalanish tajribasi bugungi kun harbiy nazariyasi uchun qimmatli manba hisoblanadi⁴ Olim M. Akbar fikricha, Bobur janglarda qo'shinlarni joylashtirish, jangovar choralarni oldindan rejalashtirish va resurslardan optimal foydalanish borasida ilg'or yondashuvni namoyish etgan. U, shuningdek, jang maydonini strategik

¹ Akbar, M. *Bobur va uning siyosiy-harbiy faoliyati*. Toshkent: Fan, 2005.

² Qodiri, S. *Markaziy Osiyo tarixida Bobur harbiy strategiyasi*. Samarqand: Universitet Nashriyoti, 2010. ←

³ Karimov, T. *Bobur merosi va zamonaviy boshqaruv nazariyasi*. Toshkent: Sharq, 2018. ←

⁴ Akbar, M. *Bobur va uning siyosiy-harbiy faoliyati*. Toshkent: Fan, 2005.

jihtadan tanlash va raqibni psixologik jihtadan zaiflashtirish bo'yicha innovatsion metodlarni qo'llagan⁵ Qodiri ta'kidlaydiki, Panipat jangi (1526) Boburning harbiy boshqaruvdagi mohirligini ko'rsatadigan namuna bo'lib, u qo'shnlarni geosiyosiy jihtadan qulay joylashtirish, bombardimon qurollari va tez harakatlanuvchi piyodalar birligini samarali integratsiya qilish orqali ko'p sonli hind qo'shinlariga qarshi g'alaba qozongan⁶ **Qo'shnlarni tashkil etish va logistika**

Bobur harbiy boshqaruvda turli birliklarni birlashtirish va ularni samarali boshqarish borasida ilg'or yondashuvni qo'llagan. U harbiy texnika va kuchlarni jang maydonida optimal joylashtirish orqali raqibni chalg'itish va psixologik ustunlikni qo'lga kiritishni maqsad qilgan⁷ Shuningdek, Bobur oziq-ovqat, qurol-aslaha va transport resurslarini boshqarish bo'yicha tajribaga ega bo'lgan. Olim T. Karimov ta'kidlaydiki, bu yondashuv zamonaviy operatsion boshqaruv va strategik rejalashtirish nazariyasi bilan uyg'unlikda bo'lib, harbiy va ma'muriy boshqaruv sohalarida o'rganishga arziydi⁸

STATISTIKA VA TAHLIL (SO'ZLAR ASOSIDA)

Zahiriddin Muhammad Bobur o'zining yuksak harbiy iste'dodi, boshqaruv qobiliyati va strategik qarashlari bilan nafaqat Movarounnahr, balki Hindiston tarixida ham tub burilish yasagan sarkarda sifatida tarixga kirgan. Uning harbiy faoliyati statistik ma'lumotlar va tarixiy faktlar asosida o'rganilganda, Boburning taktik yondashuvlari, qo'shinni boshqarish uslubi va qurolli kuchlarni tashkil etish jarayoni zamonaviy harbiy nazariya tamoyillari bilan hamohang ekanligi yaqqol ko'rinadi.

Boburning harbiy yurishlari va faoliyati tahlili

Bobur juda yosh - atigi o'n ikki yoshida Farg'ona taxtiga o'tirgan va umrining 20 yildan ortiq qismi harbiy to'qnashuvlarda, siyosiy kurashlarda va yirik janglarda o'tgan. Uning boshchiligida yigirmadan ortiq katta-kichik yurishlar amalga oshirilgan bo'lib, Panipat (1526), Xonua (1527) va G'agra (1529) janglari Bobur qo'shinining

⁵ Akbar, M., 2005, 45–47-betlar.

⁶ Qodiri, S. *Markaziy Osiyo tarixida Bobur harbiy strategiyasi*. Samarqand: Universitet Nashriyoti, 2010, 78–82-betlar

⁷ Rashid, A. *Tarixiy shaxslar va harbiy taktikalar*. Toshkent: Ma'rifat, 2012, 112–115-betlar.

⁸ Karimov, T. *Bobur merosi va zamonaviy boshqaruv nazariyasi*. Toshkent: Sharq, 2018, 56–60-betlar. ↵

strategik ustunliklarini yaqqol namoyon qilgan. Panipat jangida Boburning atigi 12–15 ming askari bo‘lganiga qaramay, 40–100 ming sonli Lo‘diy qo‘shinini mag‘lub etishi — strategik boshqaruvning kuchini ko‘rsatadi.

Harbiy texnologiyalar va qurollanish tizimi tahlili

Bobur qo‘shinida eng katta kuch otliq qo‘shin bo‘lib, ular umumiy armiyaning 60–70 foizini tashkil etgan. Og‘ir qurollangan otliq askarlar umumiy qo‘shin tarkibining qariyb chorak qismini tashkil etgan. Boburning buyuk harbiy yangiliklaridan yana biri — o‘qotar qurollar, xususan, zambarak va fitilli miltiqlardan keng foydalanishdir. U Markaziy Osiyoda bu texnologiyani keng qo‘llagan birinchi yirik sarkardalardan bo‘lib, aynan shu qurollar Panipat jangida hal qiluvchi rol o‘ynagan.

Qo‘shin tuzilmasi va boshqaruv tizimi bo‘yicha tahlil

Bobur qo‘shinining tuzilmasi an‘anaviy turkiy-timurlik modeliga asoslangan bo‘lib, unda navkarlar asosiy jangovar kuch sifatida xizmat qilgan. Sipohlar otliq jangchilardan iborat bo‘lib, ular manevrchanlik va tezkorlikni ta‘minlardi. Tufangdorlar va zambarakchilar alohida bo‘linma bo‘lib, o‘qotar qurollar bilan jang qilish uchun ixtisoslashgan edi. Bobur qo‘shinining bunday professional segmentlarga bo‘lingani — zamonaviy “kombinatsiyalashgan kuchlar” doktrinasiga juda yaqin.

Bobur taktikasi: zamonaviy harbiy nazariya bilan uyg‘unlik

Bobur tomonidan qo‘llangan “tulug‘ma” joylashuvi, ya‘ni qo‘shinlarni markaz, o‘ng va chap qanotlarga bo‘lib joylashtirish taktikasi bugungi zamonaviy manevr urushi konsepsiyasiga juda o‘xshaydi. Bundan tashqari, Boburning artilleriya va piyoda qo‘shinlarini birgalikda harakatlantirish strategiyasi hozirgi zamonaviy qo‘shinlar qo‘llaydigan “kombinatsiyalashgan zarba” tamoyiliga to‘liq mos keladi. U jang maydonidagi vaziyatni to‘liq tahlil qilish, razvedka ma‘lumotlariga tayanish va hududning geografik xususiyatlaridan foydalanish kabi usullarni qo‘llagan — bu esa bugungi harbiy nazariyadagi “intelligence-driven warfare” konsepsiyasi bilan uyg‘un.

Bobur merosining tarixiy va zamonaviy ahamiyati bo‘yicha tahlil

Bobur nafaqat harbiy faoliyat yuritgan, balki o'z tajribalarini batafsil yozib qoldirgan. “Boburnoma” nafaqat tarixiy asar, balki harbiy boshqaruv, strategiya va diplomatiya bo'yicha ulkan manba hisoblanadi. Uning harbiy merosi uch qit'aga tarqalgan bo'lib, Markaziy Osiyo, Afg'oniston va ayniqsa Hindiston hududlarida chuqur iz qoldirgan. Bobur asos solgan Boburiylar imperiyasi uch yuz yil davomida kuchli davlat bo'lib saqlangan — bu esa Boburning harbiy boshqaruv tizimi, intizom va strategiyasi naqadar mustahkam bo'lganini isbotlaydi.

XULOSA:

Zahiriddin Muhammad Bobur o'z davrining eng yirik harbiy strateglaridan biri sifatida nafaqat hududiy yurishlarda, balki qo'shin boshqaruvi, taktik fikrlashi va harbiy tashkiliy yangiliklarida ham ulkan meros qoldirdi. Uning otliq kuchlarga tayanishi, artilleriyani samarali qo'llashi, “tulug'ma” kabi manevrli joylashuv usullarini joriy etishi zamonaviy harbiy nazariya tamoyillari — kombinatsiyalashgan kuchlar, manevr urushi va razvedka asosidagi boshqaruv prinsiplari bilan uyg'unlashadi.

Boburning “Boburnoma”da aks etgan kuzatuv va tahlillari bugungi harbiy strategiya va boshqaruv fanida qimmatli tarixiy tajriba sifatida xizmat qiladi. U yaratgan harbiy tizim va boshqaruv modeli zamonaviy armiya tuzilmasining ko'plab jihatlari uchun ilmiy asos bo'lib, uning merosi tarixiy tajriba bilan zamonaviy nazariyaning uzviy bog'liqligini yaqqol namoyon etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Bobur, Zahiriddin Muhammad. *Boburnoma*.** – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, turli yillar nashrlari.
2. **Beveridge, A. S. *The Baburnama (Memoirs of Babur)*.** – London: Oxford University Press, 1921.
3. **Thackston, W. M. *The Baburnama: The Memoirs of Babur, Prince and Emperor*.** – New York: Modern Library, 2002.
4. **Xondamir, G'iyosiddin. *Habib us-siyar*.** – Tehron, 1954.

5. **Allomiy Abulfazl. Akbarnoma.** — Dehli: Asiatic Society, 1873–1887.
6. **Bosworth, C. E. *The Ghaznavids, the Seljuqs and the Timurids.*** — Edinburgh: University of Edinburgh Press, 1968.
7. **Lane, George. *Early Mughals and Central Asian Military Tradition.*** — London: I.B. Tauris, 2010.
8. **Richards, J. F. *The Mughal Empire.*** — Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
9. **Seniors, David. *Military Systems of Central Asia in the 15–16th Centuries.*** — London, 2015.
10. **Bartold, V. V. *Turkiston tarixi bo'yicha tadqiqotlar.*** — Toshkent: Fan, 1997.

Rahbarlik muloqoti esa – bu boshqaruv vazifalarini amalga oshirish zarurati bilan yuzaga keladigan muloqotdir.[2] Harbiy sohada bu jarayonlar yanada murakkab bo'lib, unda intizom, subordinatsiya, emotsional barqarorlik va jamoaviy ruh kabi omillar o'z ta'sirini ko'rsatadi.

So'nggi yillarda respublikasimizda hamda horijiy davlatlarda o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar natijasida yosh ofitserlarning muloqot madaniyatini shakllantirishda harbiy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonining kommunikativ muhitini takomillashtirishni, o'qituvchi va rahbarlarning shaxsiy namunasini hamda zamonaviy trening texnologiyalarining rivojlantirishni taqozo etmoqda.

Shu bilan birga, muloqot madaniyatiga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash masalasi hali yetarlicha o'rganilmaganligi ko'rsatmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi yosh harbiy xizmatchi ofitserlarning muloqot madaniyatini shakllantirishga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlikni aniqlash hamda ushbu bog'liqlik asosida muloqot madaniyatini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini taklif etishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tizimida xizmat yillari 3 yilgacha bo'lgan yosh ofitserlar tarkibi tadqiqotning ob'ekti sifatida olindi.

Tadqiqotning predmeti sifatida ofitserlarning muloqot madaniyati darajasiga ta'sir etuvchi psixologik, ijtimoiy va tashkiliy omillari kiritildi.

Shaxs rivojlanishining kommunikativ yondashuvi, ijtimoiy o'zaro ta'sir nazariyasi, hamda zamonaviy harbiy psixologiya tamoyillari - tadqiqotning metodologik asosini tashkil etadi.

Adabiyotlar tahlili. Yosh harbiy xizmatchi ofitserlarning muloqot madaniyatini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogika, psixologiya va harbiy sotsiologiya kesishgan nuqtasida o'rganilmoqda. Muloqot madaniyati tushunchasi ko'plab olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan bo'lsa-da, ularning aksariyati bu jarayonni shaxsning ijtimoiylashuvining muhim komponenti sifatida e'tirof etadi.

Psixologik nuqtai nazardan, rus psixologlari A.V.Petrovskiy muloqotni inson faoliyatining ijtimoiy shakli, shaxslararo ta'sir vositasi sifatida ko'rib chiqadi[3] deb ta'riflagan bo'lsa, L.S.Vygotskiy esa muloqotni tafakkurning rivojlanish omili[4] sifatida talqin qiladi. B.F.Lomov muloqotni ijtimoiy psixologik jarayon deb, unda insonning hissiy, kognitiv va irodaviy jihatlari namoyon bo'lishini ta'kidlaydi[5].

Pedagogik yondashuvda Y.G'.Yo'ldoshev[6] hamda A.Jalolov [7] muloqot madaniyatini ta'lim jarayonida shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslarini ishlab chiqqan. Ularning fikricha, muloqot madaniyati o'qituvchi va o'quvchi (yoki rahbar va bo'ysunuvchi) o'rtasidagi o'zaro ishonch va hurmatga asoslangan muvozanatli aloqani ta'minlaydi.

Harbiy sohada muloqot madaniyati masalasiga oid xorijiy tadqiqotlar ham muhim ahamiyatga ega. R. J. McGuire [8] va S. Peterson[9] o'z ishlarida harbiy kommunikatsiyaning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilib, samarali muloqot qo'mondonlik tizimining asosiy omillaridan biri ekanligini ta'kidlaydi. Ularning tadqiqotlarida muloqotning verbal, noverbal va taktika-psixologik jihatlari alohida o'rganilgan.

G. Mead tomonidan ishlab chiqilgan "ijtimoiy o'zaro ta'sir nazariyasi" harbiy jamoalarda muloqot madaniyatini shakllantirish jarayonini tushunishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi[10]. Bu nazariyaga ko'ra, shaxs o'z "men"ini boshqalar bilan

o'zaro aloqada bo'lgan holda shakllantiradi, bu esa muloqotning ijtimoiy mohiyatini belgilaydi.

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tizimidagi oliy harbiy ta'lim muassasalarida yosh ofitserlar tayyorlash va qayta tayyorlash jarayonida muloqot madaniyatiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Z.Sh.Alimardonov tadqiqotida jamoat xavfsizligini ta'minlash bo'linmalari bo'lajak ofitserlarida muloqotning turlari va darajalari, modeli va uslubi bo'yicha muammolarini tahlil qilib, muloqot madaniyatining kasbiy barqarorlikka bevosita ta'sirini aniqlagan[11].

Shu tariqa, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yosh harbiy xizmatchilarning muloqot madaniyatini shakllantirish kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu jarayon shaxsning kommunikativ kompetensiyasini, ijtimoiy muhitni, xizmat sharoitini hamda rahbarlik madaniyatini o'z ichiga oladi.

Biroq, mavjud ilmiy ishlarda bu omillar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlik yetarlicha statistik asosda tahlil qilinmagan. Shu bois mazkur tadqiqot ushbu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqotning asosiy maqsadi etib, yosh harbiy xizmatchi ofitserlarning muloqot madaniyatini shakllantirishda ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash va ularni tahlil qilish nazarda tutilgan.

Tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tarkibidagi oliy harbiy ta'lim muassasasi va harbiy qismlarning 21–30 yosh oralig'idagi n nafar yosh harbiy xizmatchi ofitserlar ishtirok etdi. Ulardan m nafari xizmat staji ofitserlik lavozimida 1 yilgacha, p nafari 1–3 yilgacha edi.

Tadqiqot quyidagi bosqichlarda olib borildi:

ilmiy adabiyotlarni o'rganish, anketa va diagnostik vositalarni ishlab chiqish bo'yicha tayyorlov bosqichi;

yosh ofitserlarning muloqot madaniyati darajasini aniqlash maqsadida testlar, suhbat va kuzatuv metodlari orqali ma'lumotlar yig'ish bo'yicha asosiy bosqich;

olingan ma'lumotlarni statistik qayta ishlash va korrelyatsion tahlil o'tkazish maqsadida tahlil bosqichini o'z ichiga oldi.

Yosh ofitserlarni muloqot madaniyatini darajasini aniqlash tadqiqoti quyidagi usullar orqali amalga oshirildi:

ofitserlarning muloqotdagi o'zini tutish, emotsional barqarorlik, rahbar bilan muloqot sifati kabi ko'rsatkichlarni o'lchash uchun anketalashtirish usuli;

muloqot jarayonidagi noverbal belgilar va psixologik reaksiyalarni aniqlashning suhbat va kuzatuv usuli;

“Kommunikativ kompetensiya darajasi” testi (A. Megrabyan metodikasi asosida) va “Empatik qobiliyat” testi (B. Boyko metodi) psixodiagnostik testlar;

pearson korrelyatsiya koeffitsienti (r) orqali o'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlik darajasini aniqlashning statistik tahlili;

mustaqil o'zgaruvchilar sifatida yosh ofitserlarning xizmat staji, yosh, ta'lim darajasi, o'quv muhiti;

bog'liq o'zgaruvchi sifatida esa muloqot madaniyati darajasi (kommunikativ kompetensiya, empatiya, etika, noverbal muloqot)lar hisobga olindi.

Tadqiqotda ma'lumotlarning ishonchliligi quyidagi omillar bilan ta'minlandi:

tanlov hajmining yetarliligi (n nafar);

tadqiqot usullarining psixometrik validligi;

statistik tahlilning ob'ektivligi.

Tadqiqot natijalari SPSS dasturi yordamida qayta ishlanib, omillar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqliklar ham aniqlangan.

Tadqiqot doirasida yosh harbiy xizmatchi ofitserlarning muloqot madaniyatiga ta'sir etuvchi asosiy omillar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlik o'rganildi. Tadqiqot natijalari SPSS 25 statistik dasturida qayta ishlanib, Pearson korrelyatsiya koeffitsientlari (r) asosida tahlil qilindi hamda Korrelyatsion tahlil quyidagi asosiy natijalarni ko'rsatdi:

№ t/r	O'zgaruvchilar jufti	r qiymati	Bog'liqlik darajasi	Izoh
----------	-------------------------	----------------	------------------------	------

1	Xizmat staji – Kommunikativ kompetensiya	0.62	O'rta ijobiy	Tajribali ofitserlar muloqotda ishonchliroq
2	Empatik qobiliyat – Jamoaviy muloqot sifati	0.74	Yuqori ijobiy	Empatik shaxslar jamoada samaraliroq muloqot qiladi
3	Rahbar bilan muloqot sifati – Muloqot madaniyati umumiy indeksi	0.68	Yuqori ijobiy	Rahbarlik uslubiy muloqot madaniyatini belgilaydi
4	Stress darajasi – Muloqot samaradorligi	0.53	Salbiy	Stress muloqot sifati va sabrni kamaytiradi
5	O'quv muhiti – Etik muloqot qoidalariga rioya	0,59	O'rta ijobiy	Sog'lom kommunikativ muhit axloqiy madaniyatni oshiradi

Ushbu ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, yosh ofitserlarning muloqot madaniyati ko'p omilli tizim bo'lib, ularning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy tajribasi bilan uzviy bog'liq. Ayniqsa, empatik qobiliyat va rahbar bilan o'zaro aloqalar muloqot madaniyatining muhim determinantlari sifatida namoyon bo'lgan.

Yosh va xizmat davri o'rtasidagi farqlarni tahlil qilish Demografik omillari tahlili natijasida

1–yilgacha tajribaga ega ofitserlarda muloqot madaniyati indeksi o'rtacha 0,56 ball, 1–3 yilliklarda esa 0,72 ballni tashkil etgan. Bu natija tajriba oshgan sari muloqotdagi barqarorlik va madaniyat darajasi ortishini ko'rsatadi.

Shuningdek, ta'lim muhitining ochiqqligi va o'zaro hurmatga asoslangan ijtimoiy psixologik muhit ofitserlarning kommunikativ kompetensiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan ($r = 0.59$). Bu esa muloqot madaniyatini shakllantirishda harbiy o'quv muassasalari va harbiy qismlarning muhit omili muhimligini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar asosida quyidagi Korrelyatsion model ishlab chiqildi:

Muloqot madaniyati = f (empatik qobiliyat, rahbarlik muloqoti sifati, o'quv muhiti, stress darajasi, xizmat tajribasi). Bu model yosh ofitserlarning muloqot madaniyatini rivojlantirish mexanizmlarini tizimli tarzda tushuntiradi va keyingi amaliy tadqiqotlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Olingan natijalar ilgari o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar bilan solishtirilganda, bir qator muhim o'xshashlik va farqlar aniqlangan:

birinchidan, A. Jalolov va R. Karimov ishlarida qayd etilganidek, yosh ofitserlarda muloqot madaniyatining rivojlanish darajasi ko'p jihatdan rahbarlik madaniyati va ijtimoiy muhitga bog'liq. Ushbu tadqiqot natijalari ham ushbu fikrni to'liq tasdiqlaydi.

ikkinchidan, S. Peterson tomonidan AQSh harbiy akademiyalarida olib borilgan tadqiqotlarda empatik muloqot darajasi ofitserlarning psixologik moslashuvi bilan bevosita bog'liqligi aniqlangan. Bizning tahlilimizda ham empatik qobiliyat ($r = 0.74$) eng kuchli ijobiy korrelyatsiyaga ega omil sifatida qayd etildi.

uchinchidan, ayrim farqli jihatlar ham kuzatildi. Masalan, R. McGuire o'z tadqiqotida harbiy xizmatdagi qat'iy intizom muloqotdagi erkinlikni cheklaydi deb ta'kidlagan bo'lsa, bizning tadqiqot natijalari aksincha, intizom va muloqot madaniyati o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Bu O'zbekiston harbiy tizimidagi insonparvar yondashuv va yangi pedagogik texnologiyalarning amaliyotga joriy etilishi bilan izohlanadi.

Tahlil natijalariga ko'ra, yosh ofitserlarning muloqot madaniyatini shakllantirishga quyidagi omillar kompleks tarzda ta'sir ko'rsatadi:

muloqotda tushunish, tinglash va javob berish empatik kompetensiyasi madaniyatini belgilaydi;

rahbarning kommunikatsiyasi ochiqligi va samimiyligini rag‘batlantiradi;
ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va psixologik xavfsizlikni ta‘minlaydi;
ofitserning shaxsiy tajribasi va ta‘limdagi muloqot barqarorligini va axloqiy qadriyatlarini shakllantiradi.

Bu omillarning o‘zaro aloqasi yosh ofitserlarning kasbiy rivojlanishida muloqot madaniyatini strategik ahamiyatga ega komponent sifatida namoyon qiladi. Shu bois, harbiy ta‘lim tizimida muloqot madaniyatini shakllantirish jarayoni tizimli, uzluksiz va nazariy asosli yondashuvni talab qiladi.

Xulosa o‘rnida, tadqiqot natijalari yosh harbiy xizmatchi ofitserlarda muloqot madaniyatini shakllantirish jarayonining murakkab, ko‘p omilli va tizimli xarakterga ega ekanligini ko‘rsatdi. Korrelyatsion tahlil orqali muloqot madaniyati darajasi va unga ta‘sir etuvchi psixologik hamda ijtimoiy omillar o‘rtasida sezilarli bog‘liqliklar aniqlandi.

Muloqot madaniyati yosh ofitser shaxsining kasbiy rivojlanishida hal qiluvchi omil bo‘lib, uning empatik qobiliyati, rahbarlik uslubi va ijtimoiy-psixologik muhit bilan bevosita bog‘liqdir.

Korrelyatsion tahlil natijalariga ko‘ra, empatik qobiliyat ($r = 0.74$) va rahbar bilan muloqot sifati ($r = 0.68$) muloqot madaniyatining eng kuchli ijobiy determinantlari hisoblanadi.

Stress darajasi ($r = -0.53$) muloqot samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi, bu esa psixologik barqarorlikni rivojlantirish zaruratini ko‘rsatadi.

Tashkiliy muhit va ta‘lim sharoitining kommunikativ ochiqligi muloqot madaniyatining etik komponentlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Harbiy ta‘lim tizimida muloqot madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ishlar tizimli ravishda olib borilsa, yosh ofitserlarning kasbiy muloqot samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Maqola yuzasidan quyidagilarni tavsiya qilinadi:

harbiy ta‘lim dasturlariga “Kommunikativ kompetensiya va muloqot madaniyati” modullarini kiritish, ularni psixologik treninglar bilan boyitish;

yosh ofitserlar orasida jamoaviy muloqotni mustahkamlovchi “Liderlik va muloqot etikasi” seminarlari, interaktiv mashg‘ulotlar, rolda o‘ynash (role play) va ssenariy asosidagi kommunikatsiya mashqlari o‘tkazish;

psixologik xizmat faoliyatida muloqot madaniyati darajasini diagnostika qilish va individual rivojlantirish dasturlarini joriy etish;

ilmiy tadqiqotlarda muloqot madaniyatining turli komponentlari (verbal, noverbal, empatik, etik) bo‘yicha chuqur tahliliy va eksperimental ishlarni davom ettirish.

Mazkur tavsiyalar harbiy ta’lim tizimida ofitserlarning kommunikativ kompetensiyasini oshirish, jamoalarda sog‘lom psixologik muhitni yaratish va harbiy boshqaruv samaradorligini yuksaltirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Sirliyev E.N. Umumiy psixologiya. O‘R JHU Darslik. T. 2024-yil. (287-289-bet).
2. Turaxanova D.A., Amirova O.Q. Boshqaruv psixologiyasi. O‘R JHU Darslik. T. 2023-yil. (111-118-bet).
3. Petrovskiy A. V., Obshchaya psikhologiya. Moskva: Prosveshchenie. 1989.
4. Vygotsky L. S., Thinking and Speech. Moscow: Pedagogika. 1934
5. Lomov B. F., Cheloveki obshchenie. Moskva: Nauka. 1991.
6. Yo‘ldoshev Y. G., Pedagogik muloqot madaniyatining psixologik jihatlar. Toshkent: TDPU nashriyoti. 2019
7. Jalolov A. Muloqot madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti. 2022.
8. McGuire R. J., Communication Culture in the Armed Forces: Challenges and Perspectives. Defense Studies Review, Vol. 8(2). 2018
9. Peterson S., Military Communication Skills and Leadership Development. Journal of Military Psychology, Vol. 12(3). 2019
10. Mead G. H., Mind, Self and Society. Chicago: University of Chicago Press. 1934.

11. Alimardonov Z.Sh., Xalilova N.I. Jamoat xavfsizligini ta'minlash faoliyatida muloqot va muzokara psixologiyasi. Darslik. T. 2025-yil (20-24-bet)